

Невена С. ПЕТКОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

АНТРОПОЛОШКА АНАЛИЗА НАРАТИВА
О МАЈЧИНСТВУ НА СЕВЕРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ**

Апстракт: Прелиминарним истраживањем отвара се тема мајчинства на северу Косова и Метохије, обрађена интервјуисањем жена које живе на овом подручју или су се са њега одселиле у последњих неколико година а пре тога су се оствариле у улози мајке. Избор саговорница има за циљ разматрање проблематике наметнутих миграција српског становништва у рецентном периоду, која је сагледана кроз призму планирања породице и образовања деце. На тај начин омогућава се свеобухватнији приступ анализи фактора који утичу на стабилност и стратегије породица у постконфликтном контексту, чији услови намећу измештање свакодневних активности изван истраживањем обухваћеног подручја.

Кључне речи: мајчинство, Косово и Метохија, одрастање, миграције, српско становништво.

Тема мајчинства и материнства у постконфликтним друштвима и у ратним стањима релативно је заступљена у савременим истраживањима која се могу дотичати најразличитијих питања, од родно заснованог насиља до анализе делатних капацитета субјеката у ограничавајућим околностима, често уз доношење закључака у пољу креирања јавних политика (eg., Peteet 1997; eds. Cooper, Phelan 2014; eds. Takševa, Sgoutas 2015; Damousi 2017; Aribogān, Khelghat-Doost 2023). У том пољу публикована су и психолошка истраживања о интергенерацијским траумама и другим последицама изазваним околностима конфликта и ратног насиља, које утичу на материнство и мајчинство (eg., Nadar et al. 2019; Krupelnyska, Morozova-Larina 2025; Krupelnyska et al. 2025).

Изразито разграната истраживања на тему мајчинства неретко проширују спектар анализираних искустава разрадом нових концепата (Letherby 2018), а такође се дотичу и родних репрезентација жена у контексту политичког насиља (Åhäll 2012a; Åhäll 2012b), преиспитујући есенцијалистичке представе уписане у нормативне идеале женствености. Социолошки аспект анализе материнства показује се као најрелевантнији за разумевање положаја жена, услед истраживања популационе политике (Sekulić 2014: 406–408). Општим феминистичким начелом

* ORCID 0000-0001-7341-9345, nevena.petkovic@iskp.ac.rs

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеном са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-33/2026-03 од 29. 1. 2026. године.

деконструкције опозиције приватног и јавног простора, како Нада Секулић показује, преиспитује се изоштавање мајчинства из сфере друштвенополитичких проблема и његова биологизација посредством дискурса о природности, што води занемаривању грађанских права жена и „натурализовању социјалних захтева” постављених пред мајке (Sekulić 2016: 228).

Мајчинство на Косову и Метохији, те са њим повезана родна, породична и идеолошка питања,¹ обрађивани су са различитих аспеката, попут медицинских, психолошких и социолошких, у различитим временским периодима (нпр. ил. Rašević 1998; Rašević, Petrović 1998; Перенић и др. 2006; Sekulić 2017; Pavićević, Minić 2021). Најобимнија истраживања издвојене тематике обавила је Ивана Миловановић (Аритонових 2009; Миловановић 2016),² радећи са интерно расељеним лицима (Аритонових 2008а; 2008б; 2011). У том погледу важни су и доступни научни извештаји о положају деце у изолованим српским срединама на Косову и Метохији (Димитријевић 2025), јер се издвојена тема сматра саставном проблематиком мајчинства (Ingiriis 2014: 234).

Ауторка овог рада, која се и сама бавила истраживањем положаја расељеника унутар подручја Косова и Метохије, као и изван њега, наведену тему одабрала је јер се показала релевантном са неколико аспеката, генерално указујући на генерацијске *хоризонте очекивања* међу целокупним српским становништвом (Наумовић 2024). Важно је истаћи и то да се сама тема учинила доступном будући да су род ауторке или њена породична биографија чинили простор за дијалог, током којег би се испољавали идеали мајчинства становница Косова и Метохије, као и расељених лица. Тако су саговорнице, у околностима пређашњих теренских истраживања, констатовале да су мајке јединаца себичне или да разводи нису учествовали међу српском популацијом на истраживаном подручју. У првом реду могао је бити очекиван идеал вишечланих породица, подржан кроз традиционалну културу, *кулић Мајке Јуковића* (Баћовић 2010), награде које СЦП додељује мајкама на Косову и Метохији са четворо или више деце („U Gračanici dodeljeni ordeni” 2024), што су теренска истраживања, донекле, потврђивала.³

У том погледу Гордана Трипковић истиче да остварење жене као мајке, представљено као њено највише постигнуће, једнако пласирају српска традиционална култура и преовлађујући утицај православља (1997: 74). Сматра се, међутим,

1 Питање мајчинства везује се за поље рода, иако се са њим не изједначава, тако да је потребно обратити пажњу на шири спектар студија и радова који се дотичу положаја становништва на Косову и Метохији (Златановић 2018), при чему анализа филмске продукције такође може указати на вредносне идеале у датом пољу (Раловић 2024).

2 На постјугословенском простору тема мајчинства у контексту претрпљеног насиља и превазилажења његових последица најчешће је истраживана међу муслиманским становништвом Босне и Херцеговине (Takševa 2015; Berry 2022).

3 Наративи саговорница цитирани су у оригиналу, према начелу веродостојности, уз уношење угластих заграда са три тачке приликом изостављања дужих делова, или три тачке у облику заградама приликом избегавања понављања. Ради заштите података изостављене су све информације које су могле бити осетљиве, попут имена особа и назива места пребивалишта, уз пропратна објашњења, и назначене су истим слогом (С.) у циљу лакшег читања транскрипција интервјуа, који се складиште, у складу са протоколима заштите, на екстерној меморији под шифром.

да опстанак патријархалних образаца унутар породичног окружења у прелазним друштвеним периодима, према доступним увидима, може побољшати положај жена, које њиховим изостанком постају додатно незаштићене (Трипковић 1997: 122; Златановић 2018: 157).⁴ Упркос одржању образаца у погледу односа према бројности деце, као и преференција родитеља да њихови потомци наставе да живе у завичају којем се приписује највећи национални значај, интервјуи са саговорницама, као и други друштвени индикатори, указали су на измене у том пољу.

Ауторка рада била је у прилици да забележи да су принудне миграције становништва са Косова и Метохије негативно утицале на планирање броја деце код расељеника након 1999. године, као што је то могао бити случај и у даљем току наметања миграција српског становништва, које су актуелне. У периоду између 2021. и 2024. године ауторка је увиђала како се породице често и постепено одсељавају, трпећи раздвојеност чланова током радне недеље, да би потом, по стицању услова за то, дошло до њиховог спајања изван постконфликтног подручја. Мајчинство се тако учинило релевантном темом кроз коју је могуће сагледати актуелну друштвену проблематику, при чему је избор саговорница ограничен на север истраживане територије, а укључене су мајке које живе или су доскора имале пребивалиште у тој области и имају малолетну децу.

Издавањем датих географских одредница тежило се опису положаја српских породица на Косову и Метохији у савременом периоду кулминације етничких сукоба, насталом сужавањем ингеренција српских институција и њиховим затварањем од управе Косова*,⁵ о чему сведоче бројни медији (eg., “The Systematic Closure of Serbian Institutions in Kosovo: A Year in Review” 2025), при чему се у неформалним разговорима могло чути да је Косовска Митровица након таквих догађаја *окуирирани љад*.

Узорак саговорница није репрезентативан, већ је настао на основу препорука лица која живе или раде на подручју Косова и Метохије. Било је потребно обратити пажњу и на описе положаја потенцијалних саговорница приликом изношења препорука од лица која су замољена за контакте. У склопу предлога саговорница навођени су примери жена које су, услед друштвенополитичке ситуације и учесталости одсељавања становништва, биле суочене са драстичном дезинтеграцијом вишечланих породица. Издавање потенцијалних саговорница, без обзира на то да ли је са њима реализован интервју, директно је указивало на идеале пожртвованости, као и на прожимање родне и националне идентификације. Генерална спона самоидентификације са националном идентификацијом за такве околности од посебног је значаја (Ђорђевић Црнобрња 2008: 177).

Узевши да се мајчинство увек посматра контекстуално (Glenn 1994: 17), постконфликтно подручје севера Косова и Метохије издава се као политички нестабилна територија са израженим етничким тензијама, при чему одредница *јоси* не означава престанак сукоба и где, као и у другим забележеним случајевима

4 Наведена тема савремених миграција са постконфликтног подручја, која би могла чинити област засебног истраживања, радом је отворена кроз разумевање фактора који утичу на стабилност породица на Косову и Метохији.

5 Ова ознака не прејудуира ставове о статусу и у складу је са Резолуцијом 1244/99 Савета безбедности Уједињених нација и Саветодавним мишљењем Међународног суда.

(Sharkey 2010: 100), попут палестинског (Akeson 2015), постоји истакнута, јасна веза између рода и нације (Broekhuysen, Al Shaer 2023: 113).

Интервјуи су обављани на јавним локацијама или у просторијама Института за српску културу у Лепосавићу, када је то било могуће, а у једном случају интервју је спроведен и онлајн због пресељења саговорнице у иностранство. Организовање избора за формирање Владе самоуправе у Приштини, фебруара 2025. године, значајно је отежало приступ терену услед атмосфере општег неповерења. Током представљања теме потенцијалне саговорнице сматрале су је *лейом*, али су неке од њих одбијале учешће услед проживљених траума и губитака током рецентних догађаја.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

Разлог издавања мајчинства из тематике родитељства заснован је на истраживањима која потврђују да су према *нормативном моделу* породице жене најпосвећеније бризи о деци (Боровска 2022: 19). Не само да се род схвата као важан фактор који обликује виђење родитељства већ и сам учинак васпитања деце (Bornstein 2013: 94). Однос мајке према потомству објашњава се и кроз биолошке последице, услед промене хормона у трудноћи, док се културолошки фактор такође не занемарује, везујући промене у моделу родитељства за шири социјални контекст (Parke 2013: 135). Мајчинство се не третира као универзални доживљај и запажено је да његовом културолошким основном доминира контекстуално уобличавање идеала који регулишу понашање мајки (Broekhuysen, Al Shaer 2023: 125; Трипковић 1997: 40), а међу њима *инијензивно мајчинство* сматра се хегемоним савременим дискурсом, путем којег је одговорност васпитања деце најпре додељивана мајкама (Боровска 2022: 37). Културолошким димензијама мајчинства приступа се често путем појма *ајенсносии* (Glenn 1994: 3), а присутна је и примена појма *резилијентносии* и његово редефинисање (Berry 2022).

Мари Бери је појам *резилијентносии*, насупрот неолибералној парадигми унутар које је он посматран кроз димензију индивидуалних личних постигнућа, дефинисала тако да обухвати солидарност међу женама у случају претрпљеног ратног насиља. Она у првом реду истиче релациони аспект *резилијентносии*, позивајући се на теоријске оквири који појам *оџиора* виде као сродан овом концепту (Berry 2022: 946, 950). Дона Шарки такође усваја појам *резилијентносии* на нивоу студије случаја мајчинства у афричкој држави Сијера Леоне (Sharkey 2010). Циљ студија ове врсте јесте разумевање утицаја конфликтног друштвенополитичког контекста на праксе мајчинства и истицање њихових делатних капацитета контекстуализацијом која се ошире пукој виктимизацији (Khodary 2023).

Базирајући се на поменутиим теоријским оквирима, као и на наративном, квалитативном и тематском приступу (Nadar et al. 2020), ово истраживање прелиминарног карактера засновано је на полуструктурираним интервјуима и систему препоруке саговорница (Вучинић Нешковић 2013: 33). Постављан је шири спектар питања која се тичу самовиђења улоге мајке, односа према друштвенополитичким проблемима и плановима образовања деце, ставова према усвајању деце и, генерално, виђења будућности на постратном подручју. У зависности од проблема које су издавале саговорнице, одређивана је тематика којој је током интервјуа

посвећивана највећа пажња. Интервјуи су били индивидуални, а само у једном случају разговору је присуствовала и мајка једне од главних саговорница.

Интервјуисано је десет саговорница, при чему су многи увиди стечени у току ранијих истраживања и приликом других, неформалних интеракција на терену (Eriksen 2014: 66). Осим једне саговорнице са завршеном средњом школом, остале су биле факултетски образоване, а поједине од њих биле су у статусу докторанада. Две саговорнице биле су самохране мајке услед развода или смрти супруга. Девет саговорница било је у радном односу у тренутку спровођења интервјуа, а једна је радила у приватном сектору без пријаве запослења. Такође, две саговорнице својевремено су се удајом преселиле на издвојено подручје ван којег су одрасле, при чему је једна од њих ипак водила порекло са Косова и Метохије. Ради заштите идентитета наведено је само годиште саговорница, број њихове деце и подручје на којем живе, односно податак да ли су се одселиле са постконфликтног подручја, што је био случај две саговорнице, услед чега је један интервју, као што је поменуто, спроведен онлајн.

Табела 1

САГОВОРНИЦА	ГОДИШТЕ	БРОЈ ДЕЦЕ	ПРЕБИВАЛИШТЕ
СГ1	1991.	2	Ужа Србија од 2023. год.
СГ2	1988.	3	Косово и Метохија
СГ3	1986.	3	Косово и Метохија
СГ4	1984.	2	Аустрија од 2022. год.
СГ5	1995.	2	Косово и Метохија
СГ6	1994.	1	Косово и Метохија
СГ7	1982.	2	Косово и Метохија
СГ8	1992.	2	Косово и Метохија
СГ9	1988.	2	Косово и Метохија
СГ10	1989.	1	Косово и Метохија

ИДЕАЛИ МАЈЧИНСТВА

Мајчинство је примарно предочавано кроз тему васпитања и усмеравања деце да израсту у поштене и *добре људе*, који имају поверења у родитеље. Поједине саговорнице инсистирале су на значају одржања извесних патријархалних вредности у одгоју, помињући и могућност блаже физичке опомене или неког вида кажњавања деце (СГ1; СГ9). Степен обавеза који су мајке преузимале на себе могао је варирати у зависности од околности, али би оне једногласно истицале да су у првом периоду одрастања деце све обавезе примарно обављале саме. Тек једна од саговорница посебно је истакла да јој супруг у последње време помаже у припреми оброка за децу (СГ3). Ни пресељења нису значајније утицала на ове обрасце понашања, међутим одлазак у иностранство захтевао је извесна прилагођавања.⁶

6 Разрада теме имиграције захтевала би додатна истраживања, посебно о односу према традиционалној култури, њеном преношењу и усвајању културних пракси средине.

Све саговорнице наглашавале су утицај традиционалне културе на нормирање породичних односа, истичући да одступања у том домену нису друштвено толерирана, као и поједине негативне реакције на усвајање деце у својој средини, иако су напомињале да према усвајању лично имају позитивно мишљење, али да је оно отежано услед политичких околности. Тек у једном од интервјуа самоиницијативно је истакнуто негативно вредновање присутног осуђивања понашања које се не уклапа у хетеронормативне и хетеросексуалне оквире.

Осим три саговорнице, све остале истакле су да су као родитељи почеле додатно да цене сопствене мајке и да је мајчинство позитивно утицало на њихове породичне односе. Остале су најчешће наводиле да је њихов однос са родитељима увек био присан (СГ9; СГ10), или да су њихови родитељи били строги (СГ2). Утицај научног дискурса на праксе мајчинства могао се јавити у пропратним коментарима. Истовремено, учестало је преиспитивање личних поступака, као и образаца мајчинства затицаних у окружењу. Тек једна од саговорница самоиницијативно је издвојила однос према женама које нису рађале као деградирајући, уједно наглашавајући индивидуалну мотивацију за испуњењем родитељске улоге:

ИС: Шта за Вас лично значи бити мајка?

СГ 10: Да се разумемо, ја своје дете волим. Али, мислим да је брак прецењен и мислим да су деца прецењена. Не у смислу да није потребно имати дете, али оно колико сам ја схватила, овде људи, како моја сестра није удата, најстарија, и сви, ко ће сутра да те гледа? Ја дете нисам родила због себе, да би мени сутра било боље, да би мене имао ко да гледа. Имам га и волим га, и посветим му се, максимално сам му посвећена, водим га, шетам га, идемо, 'ајде идемо у зоолошки врт, спакујмо се, идемо у Скопље, у Јагодину, било где, водим га, гледам да га што више укључим, да има активан тај, да кажемо, садржајан живот (20. 3. 2025. год.).

Једна од саговорница навела је да би планирала рађање трећег детета да није размишљала о пресељењу због могућег губитка посла у просвети (СГ4). Поједине саговорнице посебно су наглашавале да су и саме порасле у вишечланим породицама, где је укупно било и до четворо деце (СГ1; СГ3; СГ6). Упркос свеопштој ситуацији, мајке су на бројне начине истицале своје делатне капацитете наративима о брижности и о могућностима прилагођавања српског становништва на свакодневицу прожету етничким конфликтом.

ПОИМАЊЕ БЕЗБЕДНОСНЕ СИТУАЦИЈЕ: НАРАТИВИ САГОВОРНИЦА О ИЗАЗОВИМА ОДРАСТАЊА

Утицај фактора безбедности најснажније су истицале две саговорнице које су се са својим породицама већ преселиле изван постконфликтног подручја (СГ1; СГ4). Оне су наводиле ситуације које су утицале на њихову потребу за измештањем породица или дешавања током посета које су њихову децу одвраћала од будућих долазака. Такве околности везиване су за промену политичке ситуације, посебно

након *случаја Бањска*,⁷ а њих су наводиле и све остале саговорнице, док су ти наративи најчешће праћени исказима о интернализованој нормализацији етничких тензија и привикнутости на специфичне услове живљења. Таквом стратегијом превазилажени су ефекти виктимизације:

СГ2: Овде ситуација сама по себи је више страшнија за људе који овде не живе, и оно што пласирају медији, телевизија, што може да се види и чује, иначе, ми смо навикли на овакав начин живота, за нас уопште ништа није страно, година-ма живимо са Албанцима (23. 1. 2025. год.).

Поједине од саговорница посебно су се освртале на одрастање деце на преосталом подручју Косова и Метохије, где неалбанске заједнице живе у изолованијим условима, чиме је наглашавано изразито одсуство перспективе опстанка српског становништва, али и потреба да се оно превазиђе кроз међусобну подршку и бригу (Berry 2022). Дескрипцијом датих околности истицан је значај емпатије и националне идентификације за концептуализацију мајчинства, при чему су услови на северу подручја описивани као повољнији. Саговорница која је својевремено радила у српским школама општине Приштина истакла је тако пример ограничења слободе кретања деце:

СГ4: Ништа, они су после школе одвожени одмах у пола дванаест сви аутобусима у њихова села. Села су била пуста, ја сам имала прилике да идем у та села и да спавам и код пријатеља, и све. Значи, после дванаест сати, кад се врате сви аутобуси из Грачанице, то ништа, свако дете проводи време у кући. Код куће све време. На телефону, на телевизору, и то је то. Нити они касно шетају по селу, нити имају активности. Прилично су улице биле, искрено ти кажем, мрачне. Албанци (...) јако брзо возе кроз село. (...) Увек ми је једна ученица говорила да би она волела да трчи. Увек ме је питала, је л' имам неки хоби, ја сам рекла да волим да трчим. Она је рекла да би она волела, а онда да никад не би смела да из Добротина до Доње Гуштерице крене пешке. Да би се она плашила, не знам, које је оно место, не могу да се сетим, Сушица до Грачанице, где је живела, професорице, благо вама. Колико пута сам тако маштала и молила маму, али мама не може, уморна је, да идемо сваки дан да трчимо и да пешачимо (...) (27. 1. 2025. год., онлајн интервју).

У наративима су се могли уочити изражени страхови за безбедност деце, којој су родитељи били приморавани да износе додатне смернице за понашање, у случају да су довољно зрела да их схвате. Онда када то није случај, на пример, мајке би деци појашњавале да звук сирене не представља музику, већ знак за опрез и слично (подаци добијени током неформалних интеракција). Већина саговорница истакла је да деца ипак у извесној мери постављају родитељима питања о политичким приликама:

7 У обрачуну полиције Косова* са групом Срба у близини села Бањска, која је постављала барикаде, 24. септембра 2023. године, страдала су тројица припадника српске популације и један полицајац (*United Nations Interim Administration Mission in Kosovo: Report of the Secretary-General* 2024: 2).

ИС: А опет као мајка, да ли имате ту потребу да објасните?

СГ8: Па они, он мене још увек не пита, јер он има седам година, сад ће осам. Није ме питао, али он, не знам како да ти то објасним, ми овде као да живимо са тим да је то, као да нам је то нормално, јер он чује и од нас кад коментаришемо, на пример, запуцало се ту и ту, или десило се то, или одселили су се људи, није ме до сад стварно никад питао. Можда мисли да је то нормално. Не знам, јер стално се нешто дешава. Једноставно расте ту и можда расте са тим.

ИС: А неке смернице, опет, њему за понашање...

СГ8: Да, да, наравно, и кад иде у школу, да не застајкује, да не прича с непознатим људима, да се склања и кад види ову војску и полицију да иде на другу страну. Ипак није свеједно, нису то наши људи, Срби. Док је било Срба у полицији, било је мало другачије. Моја мајка је радила у полицији двадесетак година, ипак су то били наши људи и другачије... (...) Ево пример, кад види он тај хеликоптер да лети изнад куће, он се сакрије. Он мисли да неко сад њега гледа, тражи, ето тако има он осећај. И не знам што то, стварно, не знам што се плаши тога. А увек се сакрије. Ето, то је нека ситуација где сам приметила да оно, било ми је мало жао, како да кажем. Али, овај, нисмо имали сад ми, лично (...) неко баш лоше искуство, ситуацију да је нас неко дирао. Осим то кад се возимо па нас заустави полиција, па не причају нашим језиком, па ме он тад пита а ко су они, који језик причају, шта хоће и то. (...) Али да види и онда није то како треба, види, јер имамо и рођаке из Србије који другачије функционишу. Ми прелазимо и тај пункт исто и то. Питао ме је за пункт, као што ми ту сад стајемо, што дајемо, све то објасниш, али... (26. 2. 2025. год.).

Брига о безбедности деце, као што је и очекивано, посебно је истицана, а поједине саговорнице напомињале су личну преокупећеност по том питању. Успостављању контроле кретања деце, услед тога, некада је прибегавано употребом технологије:

СГ9: Да, да, али сад је много лакше, јер можеш да купиш детету телефон, па паметни сатић, па да јој пратим кретање када оде испред зграде. [...] Ја кажем, моја деца због мене слободу немају, и када изађу испред зграде, ја их зивкам, где сте (...). Ја сам под стресом, ја се плашим, ја морам да знам где су и шта су. А веруј ми, не жели ни тај телефон да носи, зато што јој ствара оптерећење, то је њој обавеза, она има девет година, она хоће да учи, а не да чује да л' сам је ја звала, иако га носи око врата. И све гледа да га сакрије негде (19. 3. 2025. год.).

Родитељство у том погледу, описивано је у кључу стратегија које родитељи примењују како би превазишли просторна и друга ограничења са којима се деца суочавају током одрастања. Једна од саговорница тако је напоменула да прибегава стратегији ублажавања ситуације, чиме су се наративи о рецентним политичким променама показали као проминентни у концептуализацијама мајчинства, а последице безбедносне ситуације по мајчинство, степен испољене бриге и психолошко стање саговорница и њихове деце, испољиле су се као евидентне:

СГ7: Знаш како, ја кажем, од како су се родили, увек се нешто дешавало, [...] полиција и војска, и тако то. Е сад, било је ситуација, на пример, кад су заузели Општину, кад су тог дана пустили сирене, деца су нам била у школи, ја која долазим

с посла, немам појма шта се дешава, на пример, то су ситуације које стварно изазивају стрес код деце. Ја не знам, немам мрежу, не могу да их добијем, не знам где су, да ли су у школи, да ли су отишли до куће, они који мене не могу да добију, да ми јаве да су стигли кући, то њихово трчање. То је дете које не зна шта се дешава. У ствари, они су чули сирене, неко је рекао само спакујте се сви, идите кући, па нико није ни знао да им објасни шта ће ту да буде. Онда они трче до куће и размишљају да ли ће да буде рата, да ли ће неко да пуца, да ли ће, кажем, то је стварно, и ти треба да дођеш да седнеш с њима да им објасниш, (...) не, то неће да се деси, мислим, апсолутно ниси ни сигуран у то што причаш, али просто да ето, као, не, нема шансе, то, такве ствари се не дешавају. Него су они пустили сирене да би ви могли полако да одете кући, да би они могли да уђу у Општину, па све то да заузму. И онда свакодневно, на пример, млађи син се много плаши полиције. И сад, кад, на пример, са мном је у ауто и кад нас зауставе, ја кажем, мене душа заболи, ја кажем, С. [изговара име сина], али ти схваташ да они раде само свој посао? Знам, али ме страх. Израз лица његов, ја кажем, као да је крив, као да је нешто, знаш, онако, то је просто јаче од њега, а кад смо у Србији не (25. 2. 2025. год.).

Упркос недостатку слободе кретања деце све саговорнице издвојиле су предности одрастања или, генерално, живота у мањим срединама, а једна од њих је тај фактор навела као разлог одустајања од размишљања о одсељењу када је постала самохрана мајка (СГ2). Без обзира на место пребивалишта у северној зони, навођен је недостатак простора за игру, спортске и друге рекреативне активности. У описима начина на који су деца организовала своју игру и слободно време могао се уочити снажан одраз друштвених околности. Наредни наративи у великој мери илуструју свеопшти утицај рецентних политичких промена на услове одрастања деце:

Пример 1

ИС: А које изазове бисте, на неки начин, поменули који се тичу њиховог одрастања конкретно у овом окружењу, и који се тичу образовања?

СГ3: Па знаш шта бих рекла, мислим да је велика предност одрастати у малој средини, овај, јер велики градови те поједу, поједу те као индивидуу, често сам у Београду због свог посла, овај, међутим, прилике које можете да добијете у некој већој средини, не можете да добијете у мањој, ми чак до Бањске, пошто сте поменули, ми смо овде имали чак неке прилике, моје девојчице су ишле на балет, било је све то функционално, не само да су имале часове балета, него је та, тренер, како год да је назовем, балерина, овај, организовала њима и одласке по Србији, где су могле да учествују са својим кореографијама, што је било фантастично, мом детету је требало једно седам месеци, а тада је имала четири године, да заборави на балет, чак није заборавила, него да престане да пита кад ће час балета. Немају никакве услове, (...) за било коју, развијање било које вештине, осим ако није спорт, и спорт ограничено, то је фудбал, мислим да има кошарка, одбојка, ето та три спорта, е има тенис, (...) тенис у Звечану, али то исто нешто, није нешто у неком велику обиму, један је, мислим, тренер и нема ту пуно деце. [...] Моја деца нису била у позоришту, С. [изговара име свог сина] јесте, али то наменски одемо у Ниш, ми буквално одемо у Ниш, код тетке, да би он ишао у позориште, или идемо за Крагујевац или где год да би он отишао у биоскоп, да види шта је, а ове две девојчице

никад нису ни биле, јер немамо, једноставно, ја немам где да их одведем. Оно што су оне представе виделе, то је у вртићу нешто, у том неком обиму, и њима се живот заснива на одлазак у вртић, после вртића су кући, изађу мало, овај, у С. [изговара место пребивалишта] по паркићима, и опет кући, нема ту неког, мислим, можда је у том смислу тужно. Ми баш немамо неке услове за нешто, али се трудимо да, овај, да кад год можемо да одемо, да одемо ван (24. 1. 2025. год.).

Пример 2

ИС: Сад неко Ваше слободно време, његово слободно време (...)?

СГ8: Па сад, он је у школи, на пример, до пола четири, дође, ето, мало се поигра испред куће са братом, и онда мора да пише домаћи. Мора да вежба за школу, да ради, и буквално је девет већ време за спавање. Немамо нешто пуно слободног времена, ето, тај викенд, прошетамо негде до Рашке, Пазара. Сад се уписао у неку школу цртања, ето ту ће проводити мало време, то ће му бити хоби. Шта знам, воли ето, да одемо код неког другара да се поиграју, да одемо до играонице, ето, то је то. Немамо неки избор, право да ти кажем, где да га одведеш овде. Стварно нема нашо посебно сад да му покажеш, да види. Немамо ми ни неких услова, ето. Раније смо имали тај базен у Бањској где су деца могла да оду. То је једини базен затвореног типа који имамо овде да оду зими да виде, да пливају (...). А то је, на пример, у Србији доступно на сваком кораку. То је, ето, један од примера. (...) И ето, утакмице које имају ова деца која тренирају фудбал, и они путују по Србији да одиграју утакмице са другим другарима. Овде се то не дешава. Ту тренирају само (26. 2. 2025. год.).

Један од интервјуа показао је како децје игре бивају директно прожете политичким дешавањима, не само на нивоу просторног ограничења већ и садржаја:

СГ9: Они су тако групно, направили су клан испред своје зграде и играју се. Шта се играју, измишљају игрице. Песак, праве неку базу, ето деца, нема да праве кућицу, праве базу. Шта им значи то...

СГ*: Па кућица, као нама што је била кућица.

СГ9: Кућица, али зову је база. Ово је шпорет.

СГ*: Направили су кухињицу, па хајде, бако, да видиш базу, ја како гледам, а каква вам је та база...

ИС: А шта је база, шта је та база?

СГ9: [Смеје се.] Војна база.

СГ*: То што чују, па вероватно је то по њима сад, Бондстил база, помиње се.

СГ9: Ја сам правила кућице, а она је правила базу.

СГ*: Дечаци, на пример, пушке су им играчке, ја кад одем код ње, па кад видим, реко, немојте те пушке, слутите на рат, јер (...) моја покојна мајка би имала то обичај да каже, кад се играју с пушкама тако дечаци, богами, каже, ова деца слуте на рат (19. 3. 2025. год., СГ*: мајка саговорнице).

Саговорнице су потврђивале и да се начин одрастања њихове деце у великој мери разликовао од оног који су саме проживеле, наглашавајући да је много већа пажња посвећена деци у савременим околностима, а некада и све већу потребу за самосталношћу родитеља у одгоју и васпитању деце у односу на чланове породице

старије генерације (СГ6; СГ10). У том контексту помињана је намера да се деци не ускрати детињство, као и потреба да се не приморавају на припрему за школске обавезе пре времена (СГ1; СГ10). Промена односа према родитељству исказивана је кроз родну призму, а аутобиографска казивања о сопственом одрастању употпуњавала су визуру мајчинства на постконфликтном подручју, које одликује обесправљеност угроженог становништва:

СГ6: Оно што ја не бих никад применила, тај ауторитативни став, тај лик оца, та фигура која је нама била свима страхопоштовање, то никада. Те тако строге односе, ни то не бих никада, (...) шта смо све тако прошли, (...) уз ових тридесет година, од малих ногу, мислим, још се сећам отац кад се вратио са ратишта, и тако све те неке слике. И онда све кад се вратим овако, као, па живот је кратак. Мислим, и што бисмо били престроги, (...) што бисмо ускраћивали једни другима љубав, срећу, мислим, и ту слободу код деце, то је просто нормална ствар. Тако да то, рецимо, не бих, и не бих наметала никакве, овај, кажем, ето, обавезе да просто ту детету негде кратим и машту, и скраћујем детињство, јер има времена за те озбиљне, да кажем, ствари. Мислим, мени је ово, стварно делује емотивно. (...) Сад си ме мало вратила у неки прошли период, просто и због средине, због свих ових дешавања овде. Мислим, хвала богу, надам се да моје дете неће осетити то како смо ми осетили, али, ето, недавно смо имали Бањску, мислим, ја, мој нико није био ту, али то је баш, баш, врло потресно за све људе, мислим, то је... Мислим, стварно катастрофа, не знам. Толико се лоших, лоших ствари овде издешавало [изговара кроз сузе]. Не знам, мислим, оно, ја сам, рецимо, била у средњој школи и одједном као пуцњава на мосту. Нико ништа не зна, значи, ми смо деца те 2010. Оно, као неке се просто, као, нешто неће, хоће, уцењују се као међусобно, као пуцњава на мосту, као обустављен превоз, из Звечана, мислим треба да дођемо овде. Мислим, то је такав стрес у том тренутку. Другарица, тако, ето, сад, сећам се, плаче у том тренутку, као, 'еј, мој отац је, као, ту у смени. Он је био, не знам, шта је, (...) цивилна заштита, као, отац је мој ту у смени, као, шта ако је он, мислим, ту су неке тако ствари. Дешавало се, рецимо, да смо хиљаду пута из школе ишли, оно, као, воз, зато што је магистрала блокирана, зато што су одједном барикаде. Ево, па и недавно, ја сам, буквално, у деветом месецу била, овде су биле барикаде. Мислим, шта у том тренутку може да ми крене порађај. Ја немам где да одем да се породим (25. 2. 2025. год.).

Приликом дескрипције преношења вредности деци национална идентификација је учестало истицана, а уз њу и верска припадност. Тако је концептуализација мајчинства, у случају саговорница које су на овом подручју одрасле, довођена у везу са сопственим детињством. У том аспект могле су се уочити највеће амбивалентности, јер су саговорнице изражавале извешан степен резигнације, изостанак реалних показатеља да ће се ситуација променити набоље, и уједно потребу за надом да ће ипак доћи до друштвене стабилизације. Таква надања могла су изостајати, па су две саговорнице напоменуле и планирање пресељења читавих породица у будућности (СГ2; СГ6), док су друге указивале на потенцијална премишљања о промени пребивалишта, али не и извесност одлуке. Одлуке о будућности и образовању деце саговорнице су могле остављати отвореним у случају деце малог

узраста (СГ10), међутим, већина њих напомињала је могућност да ће њихова деца због школовања и запослења променити средину. Услед свега наведеног мајчинство на Косову и Метохији сматрано је специфично изазовним:

СГ9: То је наша реалност. Ја другу не могу да им сервирам и да им причам бајке кад њих окружује нешто сасвим, сасвим сурово, а јесте сурово. (...) Кад позовеш учитељицу да се обратиш за неки проблем, наиђеш на (...), аутоматски, ако вам се не свиђа мењајте учитељицу. Значи, ти немаш сада, а притом ако желим да се обратим неким вишим инстанцама, па то нема ништа од тога. Само можеш да добијеш затворена врата и можда једну етикету да си луд, и да се склањају људи од тебе. Веруј, не знам, ево сад кад причам ово теби, ја не налазим ни једну позитивну страну и онда не разумем себе зашто ја не могу одавде до одем. Верујем да свуда није цвећка, али ово овде је баш... Кад закона нема, што каже оно, кад мачке нема мишеви коло воде, е тако ти је овде (19. 3. 2025. год.).

Највеће потешкоће испољиле су се у вези са потребама лечења, будући да сваки озбиљнији медицински проблем и његова дијагностика захтевају одлазак код лекара у друге градске центре Србије, што у случају хроничних обољења може представљати огроман финансијски издатак. Мајке су често прибегавале и тражењу народних лекова или алтернативних решења, а некада би такве ситуације доводиле до додатне злоупотребе њиховог положаја. Самохране мајке додатно су биле суочене са финансијским изазовима, једна од њих је гледала да такве околности надомести додатним радом поред сталног посла (СГ7). Запослење у државним институцијама Републике Србије могло је представљати извесну сигурност у случају сталног радног односа, а његов изостанак представљао је отежавајући фактор и разлог премислања о пресељењу:

ИС: Је л' имате помоћ од родбине? Некога...

СГ2: Па искрено, ништа посебно, радим приватно, као што можете и сами да видите, неколико пута сам била за разговор на посао, међутим, нису ми изашли у сусрет, нисам добила државни посао, мада је мој супруг радио у Општини, међутим, запошљен је неко други на његово радно место, ја нисам добила посао, иначе станујем приватно, деца имају пензију од покојног супруга, плаћам кирију, помоћ немам, ни од кога нешто посебно, сама углавном морам да се борим, избором за све (23. 1. 2025. год.).

Недостатак времена за посвећеност деци, због бројности обавеза, такође је био један од изазова, посебно у првим годинама одрастања.⁸ У погледу институционалних оквира васпитања и образовања деце само једна од саговорница отворено је истакла проблеме са занемаривањем њеног детета у вртићу и предшколском,

8 Упркос томе што саговорнице нису биле запослене у секторима регистрованим у систему институција самоуправе у Приштини, за неалбанске породице које јесу, издвојена ставка, сагледана сипрам услова у српском систему, могла је бити додатно оптерећење, јер породиљско у оквиру поменутог система није плаћено у целости, док последња три од гарантованих дванаест месеци не подразумевају финансијску надокнаду („Radna prava trudnica i mladih majki na severu Kosova” 2023: 11).

уз напомену да због недостатка извршне власти није могуће решавати такве неправилности на адекватан начин (СГ9; СГ6). У случају саговорница које су и саме својевремено радиле у просвети, изношени увиди имали су додатну тежину приликом описа ограничења са којима се деца суочавају. На пример:

СГ3: Ја сам у школи, оно када је било после Општине [мисли се на преузимање српских институција], радила сам у школи у С. [изговара место], имали смо проблем са ђацима, (...) овај, то су луде године, четврта, трећа година, да им објаснимо да не смеју да отварају прозоре, јер их је било ту много код школе, јер школа је зграда Општине, дели зграду са Општином, да не смеју да их провоцирају, нисмо им давали да излазе чак на одмор, мислим, и то је исто туга, деца која су четврта година, затвориш их цео дан, они требају да имају и одмор, и нису имали одмор, јер је нас било страх да ће они изаћи и да ће нешто, било шта, на било који начин испровоцирати, а да не знаш другу страну, како ће да одреагује, управо то, можда из страха запуца, јер ни њима није сигурно свеједно, да дођу овде (...), ко зна одакле, и да буду у потпуно српском окружењу, без обзира што они носе пушку (24. 1. 2025. год.).

Затим, у случају деце тинејџерског узраста саговорнице су као генералне изазове наводиле ноћне изласке и алкохол, сматрајући их некада најприоритетнијим бригама (СГ2). Раздвојеност од деце због даљег школовања, иако на овом узорку испитаница није била чест случај због старосног узраста деце, такође је могла представљати фактор бриге и личних преиспитивања. Једина од саговорница са територије Косова и Метохије чије је дете променило средину током похађања средње школе како би имало могућност да професионално тренира спорт, истакла је:

СГ7: Ново друштво у дому, ново друштво на тренингу, ново друштво у школи. Колико год да ја знам да је, онако, социјализован, све је то опет ново. Отишао си из малог места у велики град. Онда бринеш о томе како ће да се снађе, шта ће, знаш, нон-стоп на вези. Па некад схваташ да си можда и пренапоран. Колико га пута зовеш, колико пута испитујеш, па да ли ми каже све, да ли ми не каже. Ја кажем, некад пожелим, јао, што немам крила, само да одлетим, да погледам само шта ради (25. 2. 2025. год.).

Одлука о упису деце у средње школе у местима пребивалишта на постконфликтном подручју могла је бити вођена бригом о успостављању контроле над активностима деце и финансијским ограничењима (СГ2). У неформалним разговорима родитељи чија су се деца самостално одлучивала за наставак школовања у високообразовним институцијама на Косову и Метохији изван места пребивалишта, изражавали су посебну бригу. Тек једна од саговорница навела је личну жељу да њена деца остану да живе на Косову и Метохији, сматрајући такву одлуку традиционалним породичним обрасцем, упркос чему је нагласила неизвесности и новонастале промене:

СГ5: Некако и наши родитељи су гледали да останемо овде, на овој нашој светој земљи, да останемо на нашим огњиштима. Е сад, у односу на претходних, да кажем, десет, петнаест година, сада је много другачије. После свих ових дешавања

и то, мислим, мало другачије сад размишљамо. Ја бих волела да их оставимо овде, мислим, не зато што их задржавам, оно што кажу са родитељима, али ето, волела бих овде, јер, мени, ја сам овде остала, где су наши преци, овде је све наше. Не бих волела да иду даље. Мислим, што се тиче њихове каријере, наравно, за неколико година, мислим, то је већ на њима да одлуче. Али, мало је то сад другачије... (25. 2. 2025. год.).

Све саговорнице освртале су се на сразмере исељавања Срба са Косова и Метохије, најчешће наводећи примере из свог најближег окружења и породице, како због опште политичке ситуације, тако и због немогућности запослења у струци. Разлози исељавања предочавани су као *намећујући* (Petersen 1958: 261), посебно у случају жена чији су супрузи имали директне везе са *случајем Бањска*. Поређење Косова и Метохије са другим срединама увек је вршено уз напомену да је живот у осталим деловима Србије или у иностранству далеко лагоднији, о чему су саговорнице, према њиховим речима, посебно почеле да мисле када су се оствариле као мајке:

СГ1: Ти си ограничен, на сваки могући начин, и онда живиш тако као дете, па онда живиш тако као девојка, онда се удаш, живиш тако, ја сам била у другом стању, небројено пута су се чуле сирене, то је јако велики стрес, хвала богу, није се одразило на трудноћу, и на здравље детета, али вероватно неки стрес човек акумулира у себи, то ће кад-тад да исплива, ја сам у то убеђена, па онда тако живиш као жена, и онда на крају родиш децу, и живиш тако и као мајка, и онда станеш и запиташ се, боже, да ли ја желим ово својој деци. Зашто то причам? Мене су, на пример, моји родитељи осудили да се закујем за ту С. [изговара место], притом, супруг је јако сентиментално везан (...), отишао је зато што је морао, не зато што је желео, и онда је он био тај који ме је спутавао, као и моји родитељи, и његови родитељи, као, где ћеш да идеш да ми одведеш децу, први мој отац. Ја кажем, слушај, ти си мене осудио да живим овде, ја моју децу не, ја ћу да одем и да пробам, на крају крајева, ја сам купила стан у С. [изговара место], отплатили смо га на кредит, није ми га дала Општина, није ми га нико поклонио, нисам га наследила, значи, стан не желим да продам, иако не живим доле, увек имам где да се вратим, посао ми је овде, породица ми је овде, сви су ми овде, и браћа и сестра, и свекрва, свекар је преминуо пре два месеца. Ето, супруг, на пример, није имао прилику да оде оцу на гроб, на сахрану, ни на гроб, то су неке политичке околности, које неће да трају вечно. И онда ми неко каже па зашто не продаш стан, па ја иако не будем живела ту, ја желим моја деца да знају барем одакле су, али дефинитивно је моје ментално здравље, откада сам тамо у С. [изговара средину пресељења], на завидном нивоу, јер ја сам преживела један огроман стрес, када су хапсили Лунета, јер ја сам била ту, [...] то је моменат када сам ја пресекала да више не желим да живим тако, [...] колико год сам била свесна да ћу да оставим све што сам малтене у животу стекла, па и родитеље, и браћу, и све, ја сам рекла, ја ово више не желим, јер сам се баш у том тренутку нашла, баш ту где се то догађало, и онако су уперили пушку у колица, а један човек, значи, носи хлеб, и они, и као шта, са хлебом ће да убије неког, и овако, подигао је руке, као руке увис, и он подигао руке, оно, виси хлеб, мислим. Шта хоћу да кажем, да, и често, већ сам, понављам се, често причам са људима из своје околине, ја мислим да ми можда

не би знали другачије ни да живимо, зато што, ти кад уђеш у то коло, у смислу да живиш у ненормалним, јер то су ненормални услови, то нису ни непријатни услови, ни чудни услови, то су ненормални услови, ја их тако зовем, ненормални услови за живот, ти основне људске потребе не можеш да упражњаваш, на (...) тој територији. [...] И онда посматрам људе у С. [изговара промењено место пребивалишта], жао ми је, жао ми је што морам то да кажем, али гледам, људи хо-дају безбрижно, океј, сви имају проблем, проблем је новац, како платити рачуне, струју, воду, све те то оптерећује, али се новац заради, а мир се не купује, рачуни се плате, а ти тај мир душевни, ментални мир, то што теби треба, та растерећеност, та слобода, заправо, слобода. Ја сам схватила, кад смо се преселили горе, да је мени фалила слобода говора, кретања, свега (22. 1. 2025. год.).

Саговорнице из Косовске Митровице или ближе околине напомињале су да мост између северног и јужног дела града у њиховој менталној мапи више не представља некадашњи симбол етничког разграничења, уз бригу о присуству Албанаца у српском подручју, управо због провокација којима су и саме биле изложене. Услед измењених околности, саговорнице које су напустиле своја места пребивалишта тако су наглашавале исправност своје одлуке:

СГ4: Сада из овог угла сматрам да бих се много плашила, и да би се много уплашила да се сад вратимо и да кренемо доле да живимо. Зато што овде имамо један безбедан живот, релативно, мислим, јесте то велики град, и овде су свакакви проблеми, овде има и разних етничких скупина, свакаких, ово је велики град од два милиона становника, али Митровица, од летос, кад сам је посетила, значи август 2024. године, није град који је био 99, нити после 17. марта, после Погрома који смо доживели, језиво, град је пун Албанаца, који су све време, увече када сам се враћала из града, са децом, са сладоледима, нама добацивали, ишли аутомобилима, и пуштали на албанском музику и као на немачком су причали са нама, то су све биле швајцарске табле, да сам се ја плашила од центра града до моје куће, где има сто метара, увече после девет сати да прошетам, или да одем да им купим чипс, било шта, ја нисам то никад доживела до прошлог лета (27. 1. 2025. год., онлајн интервју).

Укупно су две саговорнице поменуле како су полицији пријавиле случај етничке провокације (СГ4, СГ10), коју су саме проживеле. Разлози задржавања на свом пребивалишту тицали су се уклопљености у средину староседелачких породица, чиме је *идентитет заснован на месту* (енг. *place identity*) одрастања бивао снажно изражен, иако је он истицан и код саговорница које су се одселиле (Spasić, Basković 2017: 16). Опстанку је додатно доприносила близина осталих чланова шире породице, као и изграђен осећај заједништва и емпатије у локалном окружењу, а у првом реду стамбена и пословна сигурност. Политичке промене ипак су утицале на целокупан став о одлуци опстанка, чак и када су све наведене ставке биле испуњене. На тај начин искази саговорница упућивали су на снажне негативне индикаторе у вези са одржањем тренутне демографске структуре. Упитана о плановима за будућност деце, једна од саговорница истакла је:

СГ6: Па, нажалост, морам да будем искрена, мислим да већина људи планира будућност, већина младих људи планира неку, ако не бар ближу, онда даљу будућност, стварно, ван Косова и Метохије. Ми смо негде, значи, рођени смо обоје, супруг и ја овде, и тридесет година, просто, живимо ту, и то је сасвим нормално да смо везани за ово подручје, као негде, што би рекли, родна груда, мислим. То је моје, ето моје, али да вам кажем, исто тако с друге стране, на једној сте клацкалицы, ако стављам то моје и наше детињство, с друге стране ми стоји моје дете. И онда ту сад треба вагати шта смо ми имали, шта нисмо имали, шта има наше дете и шта неће имати овде. Тако да сви рачунају негде ту, калкулишу, апсолутно сви. И мислим да негде у перспективи нико не планира, нажалост, не само да неко планира пресељење у централну Србију, просто људи иду и ван граница Србије, и то је искрено, а то вам говорим за овај северни део. А замислите тек кад је у питању јужно, јужно од Ибра. [...] Тако да и ми негде у некој перспективи, мислим, лично мени би одговарало да живим ту, ту радим и ту, ово је просто моје, али питање је само до које мере, онако једног тренутка кад онако постане баш угрожена безбедност, онда не видим што би неко ризиковао свој живот и просто седео ту где јесте. А знамо да обичан народ, просто, није довео до такве ситуације.

ИС: А у твом окружењу да ли, мислим, има заступљене појаве да људи просто одлазе, твоји пријатељи?

СГ6: Па да, лично моја најбоља другарица, ето, планирају, просто, одлазак у неку од скандинавских земаља. Значи, најбоља моја другарица, тако да, то је стварно тако честа појава, и више онако, као, постала, бојим се, нормална (25. 2. 2025. год.).

Све наведено, уз околности након марта 2025. године, које истраживањем нису обухваћене, попут затварања спортских и културних институција („Katanas i na gradsku biblioteku 'Vuk Karadžić'" 2025), упућује на наметање даљих миграција младих генерација индиректним путем, што наративи саговорница у великој мери потврђују. Тренутна теренска запажања тако издвајају значајне друштвене трансформације, везане за модернизацију контроле активности деце, као и за преиспитивања традиционалних образаца мајчинства, указујући на бројне потешкоће са којима жене могу бити суочене услед недостатка системске подршке. Шири генерацијски одабир саговорница могао би употпунити даље резултате о виђењима проблематике.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Прелиминарни закључци потврђују да је тему мајчинства, сходно досадашњим антрополошким истраживањима, пожељно изучавати у контексту прикупљања животних наратива и усмених историја (Ковачевић и др. 2013; Sekulić 2016), будући да се тек тако у целости може стећи увид у положај жена, који је испреплетен националним питањем и опстанком Срба и неалбанаца на постконфликтном подручју. Наведено илуструју искази саговорница које су се освртале на период свог одрастања у вишечланим породицама, као и на послератне околности. Уједно, наративи саговорница назначавали су потребу обезбеђивања другачије будућности за своју децу. Искази су такође осветлили улив националне идентификације

у концептуализацију родитељства на подручју обележеном етничким тензијама, која је изражена кроз солидарност, емпатију и међусобну бригу подстакнуту осећањем угрожености (Berry 2022).

Разумети проблеме са којима се суочавају мајке, а тиме често и читаве породице, захтева узимање у обзир енергије коју улажу у превазилажење препрека у постконфликтном систему, који је због присуства различитих политичких утицаја крајње хаотичан, услед чега се тежи организовању слободног времена, као и све већег дела свакодневице изван територије пребивалишта, ради разоноде, културних или спортских активности, као и организовања набавки. Таква организација додатно је наметнута услед затварања многобројних српских институција на подручју Косова и Метохије, као и забране употребе динара. Насупрот актуелном стању, места пребивалишта и даље се вреднују као погодна за одрастање, будући да пружају већу контролу над децом, некада додатно омогућавајући близину ширег породичног окружења и пријатеља, мада изражени степен одсељавања становништва увелико утиче на промене у том аспекту.

Прикупљени наративи саговорница о мајчинству изложили су постојање проблема на сваком од нивоа – здравственом, образовно-васпитном, као и финансијском – а у зависности од потреба и места живљења породица, преовлађујућа проблематика односила се на слободу кретања деце и могућност организације њиховог слободног времена и рекреативних активности. Емотивна тематика интервјуа, која је некада била усмерена на значај поверења између родитеља и деце, те отворена промишљања о могућим грешкама на том пољу, некада је надјачавана личном резигнацијом друштвеним стањем, при чему је могла бити коришћена и конструкција *изиђрани народ*. Казивања о страховима које деца испољавају, као и аутобиографски садржаји, предочавали су интергенерацијски трансфер траума, запажен у сродним истраживањима (Nadar et al. 2020).

Будућим истраживањима мајчинства потребно је приступити анализом емске перспективе (Павловић 2020: 462), на обимнијем географском и генерацијском обухвату, која би успела да допринесе проблематизацији аспеката постконфликтног друштва. Истраживања овог типа чине се неопходним за разумевање положаја неалбанског становништва. Прелиминарни резултати, међутим, констатују и шире препреке са којима се сусрећу мајке у Републици Србији, посебно самохране, које су приморане да се одуширу финансијским изазовима и злоупотребама њиховог положаја.

Извесно је да у тренутним околностима наративи о васпитању и образовању деце, као и могућностима њиховог запослења, пружају увиде у даље токове миграција. Искazi разјашњавају постојање страха код саговорница услед велике друштвенополитичке неизвесности, затим и процесе наметања раздвојености чланова породица и последице етничких тензија, које приликом посета ранијем пребивалишту, у случају емигриралог становништва, могу стварати даље прекиде у обиласцима подручја, што једнозначно доказује неопходност тражења адекватнијих систематских решења од постојећих.

На тај начин одрастање и образовање деце на Косову и Метохији најпре су предочавани говором о одсуству слободе за игру и разоноду, док су саме мајке,

износећи лична опажања безбедности, показивале различит степен бриге истицањем привикавања на задате услове живота и рада. Оне су већински наводиле да деци теже да појасне околности, развију свест о значају локалне културе и патриотизам. Искazi, сами по себи, уједно су проблематизовали тренутне друштвене околности и описали стратегије којима мајке прибегавају како би заштитиле своју децу. Мајке чија су деца довољно стасала указале су на то да су она свесна родитељске пожртвованости, док упркос интернализованој нормализацији политичких тензија, већ и сама организација деље игре, током које се могу јављати референце на актуелни политички амбијент, потврђује изражен утицај постконфликтног стања на одрастање и бриге родитеља у том погледу.

ИЗВОРИ

- Kossev, 2025: "The Systematic Closure of Serbian Institutions in Kosovo: A Year in Review". *KoSSev*, januar 2025. <<https://kossev.info/kosovo-online-najnovije-vesti-the-systematic-closure-of-serbian-institutions-in-kosovo-a-year-in-review/>>. [16. jun 2025].
- Димитријевић 2025: Дејан Димитријевић. „Деца у српским гето срединама на Косову и Метохији”. *Вуковдански гласник*, год. XXXIV, бр. 33.
- Kossev, 2025: „Zatvorena i gradska biblioteka 'Vuk Karadžić', od juče bez reakcija”. *KoSSev*, maj 2025. <<https://kossev.info/zatvorena-i-gradska-biblioteka-vuk-karadzic-od-juce-bez-reakcija/>>. [11. jun 2025].
- Centar za zastupanje demokratske kulture, 2023: „Radna prava trudnica i mladih majki na severu Kosova”. *Centar za zastupanje demokratske kulture*, april 2023. <https://acdc-kosovo.org/publikacije/pub_1681292146.pdf>. [11. jun 2025].
- Kosovo online, 2024: „U Gračanici dodeljeni ordeni 'Majka devet Jugovića'”. *Kosovo online*, jun 2024. <<https://www.kosovo-online.com/vesti/drustvo/u-gracanici-dodeljeni-ordeni-majka-devet-jugovica-parlic-dokle-mi-cuvamo-kosovo-dotle.>>. [11. jun 2025].
- Security Council, 2024: "United Nations Interim Administration Mission in Kosovo: Report of the Secretary-General". *Security Council*, April 2024. <https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/s_2024_282-en.pdf>. [11. jun 2025].

ЛИТЕРАТУРА

- Akesson 2015: Bree Akesson. 2015. "Holding Everything Together: Experiences of Palestinian Mothers Under Occupation". *Mothers Under Fire: Mothering in Conflict Areas*. Eds. Tatjana Takševa, Arlene Sgoutas. Ontario: Demeter Press, 40–56.
- Arboğan, Khelghat-Doost 2023: Deniz Ülke Arboğan, Hamoon Khelghat-Doost (eds.). *Constructing Motherhood Identity Against Political Violence: Beyond Crying Mothers*. Cham: Springer.
- Аритонових 2008а: Ивана Аритонових (Милованових). „Промене у породичним односима жена – интерно расељених лица”. *Башићина*, св. XXIV, 263–281.
- Аритонових 2008б: Ивана Аритонових (Милованових). „Услови живота жена – избеглих лица на северу Косова”. *Башићина*, св. XXV, 299–317.
- Аритонових 2009: Ивана Аритонових (Милованових). *Српске жене на Косову и Метохији у ратном окружењу: Српска породица и последице маршовској појроме 2004. године*. Приштина, Лепосавих: Институт за српску културу Приштина – Лепосавих.
- Аритонових 2011: Ивана Аритонових (Милованових). „Сфера рада и потрошачка култура као елементи реконструкције свакодневног живота жена на Северу Косова и Метохије”. *Башићина*, св. XXX, 257–269.
- Баћових 2010: Вукашин Баћових. „Култ мајке Југовића у српској народној епизи”. *Зборник радова Филозофској факултету*, књ. XL, 73–77.

- Berry 2022: Marie E. Berry. "Radicalising Resilience: Mothering, Solidarity, and Interdependence Among Women Survivors of War". *Journal of International Relations and Development*, vol. XXV, 946–966.
- Bornstein 2013: Marc H. Bornstein. "Parenting × Gender × Culture × Time". *Gender and Parenthood: Biological and Social Scientific Perspectives*. Eds. William Bradford Wilcox, Kathleen Kovner Kline. New York: Columbia University Press, 91–119.
- Боровска 2022: Викторија Боровска. *Траекторије на мајчинството: Феминистичка истраживања и демистификација на идеологијите*. Скопје: Институт за општествени и хуманистички науки.
- Broekhuysen, Al Shaer 2023: Lili Broekhuysen, Fadwa Al Shaer. "Identity, Trauma, and Resistance: The Lived Experience of Palestinian Motherhood in the West Bank". *Constructing Motherhood Identity Against Political Violence*. Eds. Deniz Ülke Arıboğan, Hamoon Khelghat-Doost. Cham: Springer, 109–127.
- Вучинић Нешковић 2013: Весна Вучинић Нешковић. *Методологија истраживања у антропологији*. Београд: Српски генеалогски центар; Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета.
- Glenn 1994: Evelyn Nakano Glenn. 1994. "Social Constructions of Mothering: A Thematic Overview". *Mothering: Ideology, Experience, and Agency*. Eds. Evelyn Nakano Glenn, Grace Chang, Linda Rennie Forcey. New York, London: Routledge, 1–29.
- Damousi 2017: Joy Damousi. "Mothers in War: 'Responsible Mothering,' Children, and the Prevention of Violence in Twentieth-century War". *History and Theory*, vol. LVI, no. 4, 119–134.
- Ђорђевић Црнобрња 2008: Јадранка Ђорђевић Црнобрња. "Наследноправни положај усвојеника и усвојиоца: на примеру Враћа". *Гласник Етнографског института САНУ*, св. LVI, бр.1, 153–164.
- Eriksen 2014: Tomas Hilan Eriksen. *Šta je socijalna antropologija?* Prev. Sofija Vuković. Loznica: Karpos.
- Златановић 2018: Сања Златановић. *Етничка идентификација на послиeratном подручју: српска заједница југоисточне Косово*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Ingiriis 2014: Mohamed Haji Ingiriis. "Mothers and Memory: Suffering, Survival, and Sustainability in Somali Clan Wars". *Motherhood and War: International Perspectives*. Eds. Dana Cooper, Claire Phelan. New York: Palgrave Macmillan, 225–240.
- Kovačević i dr. 2013: Ivan Kovačević, Dragana Antonijević, Žarko Trebješanin. "Metodološki okvir proučavanja nostalgije i životnih priča". *Етноантрополошки проблеми*, св. VIII, бр. 4, 945–963.
- Krupelnyska, Morozova-Larina 2025 [Epub 2023]: Liudmyla Krupelnyska, Olha Morozova-Larina. "Perinatal Experiences of Ukrainian Women at the Beginning of the War". *Journal of Reproductive and Infant Psychology*, vol. XLIII, no. 2, 532–549.
- Krupelnyska et al. 2025: Liudmyla Krupelnyska, Alona Vavilova, Nazar Yatsenko, Magdalena Chrzan-Dętkoś, Olha Morozova-Larina, Ana Uka, Maria F. Rodríguez-Muñoz. "War in Ukraine vs. Motherhood: Mental Health Self-perceptions of Relocated Pregnant Women and New Mothers". *BMC pregnancy and childbirth*, no. 253.
- Cooper, Phelan 2014: Dana Cooper, Claire Phelan (eds.). *Motherhood and War: International Perspectives*. New York: Palgrave Macmillan.
- Letherby 2017: Gayle Letherby. "To Be or Not To Be (a Mother). Telling Academic and Personal Stories of Mothers and Others". *Motherhood in Literature and Culture: Interdisciplinary Perspectives from Europe*. Eds. Gill Rye, Victoria Browne, Adalgisa Giorgio, Emily Jeremiah, Abigail Lee Six. New York, London: Routledge, 241–255.
- Миловановић 2016: Ивана Миловановић. *Постконфликтно груштво и свакодневица жена: (примена методологије случаја у истраживању свакодневице жена Косова и Метохије)*. Београд: Чигоја штампа; Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић.
- Наумовић 2024: Слободан Наумовић. „'Резонанца' унутар и између генерација у доба 'друштвеног убрзања': трагања за 'добрим животом' у ТВ серији 'Јутро ће променити све'". *Етноантрополошки проблеми*, год. XIX, св. 4, 1063–1112.

- Åhäll 2012a: Linda Åhäll. "Motherhood, Myth and Gendered Agency in Political Violence". *International Feminist Journal of Politics*, vol. XIV, no. 1, 103–120.
- Åhäll 2012b: Linda Åhäll. "The Writing of Heroines: Motherhood and Female Agency in Political Violence". *Security Dialogue*, vol. XLIII, no. 4, 287–303.
- Pavićević, Minić 2021: Miljana Pavićević, Jelena Minić. "Parenting Styles of Adolescents' Parents in Kosovo and Metohija". *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, св. LI, бр. 3, 19–31.
- Павловић 2020: Александар Павловић. „Свакодневица Срба у северној Косовској Митровици у условима недефинисаног институционалног статуса”. *Башићина*, год. XXX, св. 51, 461–480.
- Parke 2013: Ross D. Parke. "Gender Differences and Similarities in Parental Behavior". *Gender and Parenthood: Biological and Social Scientific Perspectives*. Eds. William Bradford Wilcox, Kathleen Kovner Kline. New York: Columbia University Press, 120–163.
- Перенић и др. 2006: Р. Перенић, Р. Столић, С. Капетановић и Д. Столић. „Наталитет Срба на Косову и Метохији”. *Praxis medica*, св. XXXIV, бр. 1–2, 51–54.
- Peteet 1997: Julie Peteet. "Icons and Militants: Mothering in the Danger Zone". *Signs*, vol. XXIII, no. 1, 103–129.
- Petersen 1958: William Petersen. "A General Typology of Migration". *American Sociological Review*, vol. XXIII, no. 3, 256–266.
- Раловић 2024: Ивана Раловић. „У замкама традиције и политике: слика жене у филмовима (2014–2024) који тематизују Косово и Метохију”. *Ми и групи кроз визуру Косова и Метохије*, Књ.1. Зборник радова. Ур. Мирјана Бечејски и Ана Мумовић. Лепосавић: Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, 293–305.
- Rašević 1998: Mirjana Rašević (ur.). *Žena i radjanje na Kosovu i Metohiji*. Beograd: Centar za demografska istraživanja Instituta društvenih nauka.
- Rašević, Petrović 1998: Mirjana Rašević, Mina Petrović. „Stavovi i ponašanje žena na Kosovu i Metohiji relevantni za populacionu politiku”. *Stanovništvo*, sv. XXXVI, br. 3/4, 73–88.
- Sekulić 2014: Nada Sekulić. „Društveni status materинства sa posebnim osvrtom na Srbiju danas”. *Sociologija: časopis za sociologiju, socijalnu psihologiju i socijalnu antropologiju*, god. LVI, br. 4, 403–426.
- Sekulić 2016: Nada Sekulić. *Kultura rađanja: istraživanje o seksualnoj i reproduktivnoj socijalizaciji žena*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Sekulić 2017: Nada Sekulić. „Populaciona politika iz ugla žena - analiza iskustava i političkih opredeljenja”. *Limes plus: geopolitički časopis*, sv. XIV, br. 2, 15–48.
- Spasić, Backović 2017: Ivana Spasić, Vera Backović. *Gradovi u potrazi za identitetom*. Beograd: Službeni glasnik.
- Takševa 2015: Tatjana Takševa. "Raising Children Born of Wartime Rape in Bosnia: A Maternal Philosophy Perspective". *Mothers Under Fire: Mothering in Conflict Areas*. Eds. Tatjana Takševa, Arlene Sgoutas. Ontario: Demeter Press, 155–177.
- Takševa, Sgoutas 2015: Tatjana Takševa, Arlene Sgoutas (eds.). *Mothers Under Fire: Mothering in Conflict Areas*. Ontario: Demeter Press.
- Трипковић 1997: Гордана Трипковић. *Мајеринсво: културни образац Срба*. Нови Сад: Матица српска.
- Hadar et al. 2020: Efrat Hadar, Mirit Sagron, Ora Peleg. "Parenting Among Mothers Exposed to Ongoing Military Conflict in Childhood: An Exploratory Study". *International Journal of Psychology*, vol. LV, no. 5, 789–800.
- Khodary 2023: Yasmin Khodary. "Motherhood in Iraq: Between the Matrix of Domination and the Matrix of Agency". *Constructing Motherhood Identity Against Political Violence*. Eds. Deniz Ülke Arıboğan, Hamoon Khelghat-Doost. Cham: Springer, 91–107.
- Sharkey 2010: Donna Sharkey. "The War in Sierra Leone, its Aftermath, and Women's Resilience: One Mother's Narrative". *Journal of the Motherhood Initiative for Research and Community Involvement*, vol. I, no. 1, 91–102.

Nevena S. PETKOVIĆ

AN ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF NARRATIVES ON MOTHERHOOD
IN NORTHERN KOSOVO AND METOHİJA

SUMMARY

This paper is based on research on motherhood in the northern area of Kosovo and Metohija. A qualitative anthropological analysis, grounded in semi-structured interviews with ten interlocutors – mothers who either currently live in the mentioned territory or have recently moved away after becoming parents – reveals how the everyday lives of families are already being reshaped by ongoing political incidents. These changes also influence decisions to seek cultural, recreational, and educational activities outside the post-conflict area, as well as access to other basic needs due to the closing down of Serbian institutions. The interlocutors are mothers of young or teenage children, selected through a recommendation-based sampling method. Narratives about childhood play, concerns, and visions of the future demonstrate how the theme of parenthood is intertwined with the current impelled migration of Serbs. Furthermore, the research suggests the importance of understanding maternal agency through life narratives, which offer deeper insight into mothers' hopes and ambivalences when conceptualizing a future for their children that they strive to envision as different from their own.

Keywords: motherhood, Kosovo and Metohija, growing up, migrations, Serbian population.